
Bouwstenen voor de herbestemming van Brabantse kloosters

(samenvatting)

Kloosters zijn een beeldbepalend element van het Brabantse land en de Brabantse cultuur. Door secularisering en vergrijzing worden de kloostergemeenschappen steeds kleiner en ouder; de gemiddelde leeftijd van de nog aanwezige kloosterlingen ligt ruim boven de tachtig jaar. Binnen een beperkt aantal jaren zullen andere bestemmingen voor de kloosters moeten worden gevonden. Zonder nadere maatregelen is het risico groot dat het historisch, cultureel en religieus erfgoed dat de kloosters vertegenwoordigen, door gedwongen verkoop of sloop verloren gaat.

De kloosters vertegenwoordigen een maatschappelijke waarde die uitgaat boven hun waarde als onroerend goed. De meerwaarde zit in hun religieuze en historische karakter, hun soberheid en authenticiteit, en de rust, stilte en afstand die zij uitstralen. Daarnaast staan veel kloosters symbool voor sociale betrokkenheid (zorg), onderwijs en cultuur en bepalen zij mede de lokale identiteit. Nieuwe bestemmingen die bij deze traditionele functies aansluiten, vergroten de kans op behoud van het erfgoed. De opgave is om nieuwe bestemmingen te vinden, waarbij respect voor het historische, culturele en religieuze erfgoed samengaat met een levensvatbare exploitatie.

De opkomst van de 'beleveniseconomie' en de groeiende belangstelling voor 'bezinning' en 'verdieping' bieden kansen voor herbestemming van kloosters die aansluit bij hun oorspronkelijke functies en betekenissen. De 'beleveniseconomie' staat voor de groeiende vraag naar bijzondere, ja zelfs unieke, ervaringen; ervaringen die de consument raken en een diepe indruk op hem maken. Daarbij gaat het niet alleen om amusement en vermaak; de ervaringen kunnen ook in andere sferen liggen, zoals geestelijke verrijking (persoonlijke ontwikkeling en ontplooiing), esthetische ervaring (schoonheid en kunst) of ontsnapping aan de dagelijkse werkelijkheid. Kloosters kunnen door hun bijzondere architectuur, historie en sfeer een geschikt 'decor' bieden om deze ervaringen te beleven.

Ook de maatschappelijke behoefte aan 'zingeving' en 'spiritualiteit' biedt mogelijkheden voor kloosters. Uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau blijkt dat ondanks de secularisatie meer dan de helft van de bevolking in Nederland gelovig is, ook al is dat steeds vaker buiten kerkelijk verband. De eigentijdse zoektocht naar de grote levensvragen creëert nieuwe markten, waar de kloosters vanuit hun traditionele competenties op kunnen inspelen. Verscheidene kloosters bieden al een gevarieerd programma van retraites, bezinningsweekends, spirituele bijeenkomsten e.d.

Diverse kloosters hebben een historie als centra van productie. Nieuwe bestemmingen kunnen hierbij aansluiten. De authenticiteit en traditie van het klooster-'merk' worden dan benut om waarde toe te voegen aan het product. Een succesvol voorbeeld hiervan zijn de kloosterbrouwerijen, met het trappistenbier als meest bekende product. Andere voorbeelden zijn de vestiging van ambachtelijke en kunstnijverheidsbedrijven, zoals restaurateurs, edelsmeden, boekbinderijen en glas-inloodbedrijven, in oude kloosterpanden.

Ook de zorgmarkt biedt kansen voor herbestemming van kloosters. Door wijzigingen in de AWBZ zal de private markt voor ouderenzorg groeien. In de VS kiezen al steeds meer ouderen voor *Life Care*

Communities om goed verzorgd hun oude dag door te brengen. Een ander marktsegment zijn hospices waar mensen hun laatste levensdagen in een intieme sfeer doorbrengen, omringd door hun naasten en familieleden en weg van de kille, klinische ziekenhuizen. Ook als gezondheidscentra, wijkcentra of opvangcentra kunnen kloosters hun waarde voor de lokale gemeenschap behouden. Daarnaast zijn vele bestemmingen mogelijk in de sfeer van onderwijs en wetenschap, kunst en cultuur of als openbare ruimte.

Tegenover geslaagde voorbeelden van herbestemming staan evenzoveel gevallen waarin het karakter van het klooster verloren is gegaan nadat de kloosterlingen het pand hadden verlaten. De maatschappelijke meerwaarde van kloosters is een 'publiek goed', dat niet in de marktprijs (de waarde als onroerend goed) tot uitdrukking komt. Als er geen partijen zijn die in dit 'publieke goed' willen investeren, is er geen enkele garantie dat de meerwaarde behouden kan blijven.

Voor het behoud van monumenten, natuur en landschappen zijn publieke middelen beschikbaar, zowel bij het Rijk en de provincies als gemeenten. Daarnaast zijn er private organisaties en initiatieven die tot doel hebben erfoegd in stand te houden. Dit kunnen zowel stichtingen (bv. de provinciale landschapsstichtingen), verenigingen (bv. de Vereniging Natuurmonumenten) als vennootschappen (bv. N.V. Monumenten Fonds Brabant) zijn. Er is echter geen organisatie die zich op behoud van de Brabantse kloosters richt en over de expertise en financiële middelen beschikt om nieuwe functies te realiseren die bedrijfseconomisch haalbaar zijn en immateriële waarden respecteren.

Een nieuw op te richten ontwikkelmaatschappij voor Brabantse kloosters kan de weg effenen voor samenwerking tussen (a) financiers die bereid zijn te investeren in maatschappelijke doelen, (b) vastgoedontwikkelaars die over de ervaring en creativiteit beschikken om cultureel erfoegd te herontwikkelen en (c) publieke partijen die het planologische traject beheersen en mogelijk een bijdrage in de financiering kunnen leveren. Essentieel is dat zo'n maatschappij het vertrouwen heeft van de huidige eigenaren en bewoners. Hun huisvesting en zorg moeten gegarandeerd zijn.

Een ontwikkelmaatschappij hoeft niet zelf de exploitatie van vrijkomende kloosters ter hand te nemen, maar brengt financiers, ontwikkelaars en gebruikers bij elkaar vanuit een overkoepelende visie op behoud van het erfoegd. Door bundeling van kennis en expertise kan zij ontwikkelingen in gang zetten die op het niveau van individuele projecten wellicht niet van de grond komen. Om slagvaardig en effectief te kunnen handelen moet zo'n organisatie over eigen vermogen beschikken. Een *revolving fund* van een zekere omvang maakt het mogelijk om onrendabele projecten niet bij voorbaat af te wijzen, maar te financieren vanuit de opbrengsten van rendabele projecten.

Hoewel er voorbeelden zijn van passende herbestemming met respect voor het cultuurgood, zoals bezinningsinstituut ZIN in Vught, gaat het hier om uitzonderingen. Een meer systematische en integrale aanpak kan de kansen op dergelijke initiatieven vergroten.

Voor nadere informatie over het complete onderzoeksrapport *Van oude waarden naar nieuwe waarde* kunt u contact opnemen met Agro & Co in Tilburg.